

KUML 1988
-89

KUML¹⁹⁸⁸
-89

KUML¹⁹⁸⁸ -89

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab satte dette KUML
til minde om
JOHANNES BRØNDSTED
i hundredåret for hans fødsel
den 5. oktober 1890

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Redaktion: Poul Kjærum

Redaktionsudvalg:

Jens Henrik Bech, Thisted

Steen Hvass, Vejle

Stig Jensen, Ribe

Erik Johansen, Aalborg

Erik Jørgensen, Haderslev

Hans Jørgen Madsen, Århus.

Omslag: Sporer fra ryttergrav i Gantrup

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Omslag: Flemming Bau

Tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11/12

Papir: Stora G-print 120 g

Copyright 1990 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-050-3

ISSN 0454 6245

Indhold/Contents

<i>Poul Kjerum</i> : Johannes Brøndsted – et 100 års minde	7
<i>Jørgen Jensen</i> : Arkæologien mellem videnskab og folkelighed	9
Archaeology between science and popularization	14
<i>Steen Hvass</i> : Asken Yggdrasil	15
Yggdrasil. The World Tree	20
<i>Peter Gathercole</i> : Gordon Childe efter 30 år. Forelæsning ved 40 års jubilæet for oprettelsen af Forhistorisk Arkæologisk Institut ved Aarhus Universitet	21
Gordon Childe after thirty years	27
<i>Gert Hougaard Rasmussen</i> : Okkergrave fra ældre stenalder på Djursland	31
Ochre graves from the Early Stone Age on Djursland	40
<i>Pia Bennike og Verner Alexandersen</i> : Fannerup-skelettet. Antropologiske studier	43
Anthropological studies of the Fannerup skeleton from the Early Stone Age	56
<i>Lone og Steen Hvass</i> : Et gravkammer fra enkeltgravskulturen	57
Grave chambers in the single-grave culture	75
<i>Orla Madsen</i> : Gantrup. En enkeltgravshøj med ringrøft og grav med dødehus	77
Gantrup. A mound from the single-grave culture with a circular trench and a grave with a mortuary house	95
<i>Orla Madsen</i> : Grønlund. En høj med kammergrav og andre grave fra bronzealderen	97
A mound with a chamber-grave and other graves from the Bronze Age at Grønlund	117
<i>Erik Jørgensen</i> : Højgård, Avnevig og Måde. Tre syd- og sønderjyske grave fra tiden omkring Kristi fødsel	119
Højgård, Avnevig and Måde. Three graves from Slesvig and Southern Jutland from the time around the birth of Christ	141
<i>Dorthe Kaldal Mikkelsen</i> : To ryttergrave fra ældre romersk jernalder – den ene med tilhørende bebyggelse	143
Two equestrian graves from the early Roman Iron Age – one with an associated settlement	195
<i>Henrik Jarl Hansen</i> : Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-70	201
Dankirke. Eisenzeitliche Siedlung und Handelszentrum. Übersicht über die Ausgrabungen von 1965-1970	241
<i>Steen Wulff Andersen</i> : Alsiske brandgrave fra den yngre jernalder	249
Cremation graves from the late Iron Age on Als	285
<i>Jens Jeppesen og Hans Jørgen Madsen</i> : Stormandsgård og kirke i Lisbjerg	289
A nobleman's farm and church in Lisbjerg	309
<i>Torben Egebjerg Hansen</i> : Værktøjsfundet fra Dejbjerg. En vikingetidshåndværkers redskaber	311
The implements found at Dejbjerg	323
<i>Nils M. Jensen og Jens Sørensen</i> : Nonnebakkeanlægget i Odense. En ny brik til udforskningen	325
A new clue towards solving the puzzle of the Nonnebakke construction in Odense	333
<i>Hans Krøngård Kvistensen</i> : Spor efter guldsmede fra vikingetiden i Viborg	335
Traces left by goldsmiths in Viking Age Viborg	346
<i>Anne Hedeager Krag</i> : Frankisk-Byzantinsk dragtindflydelse. Tre jyske gravfund fra det 10. årh. e.Kr.	347
Fränkisch-byzantinische Einfluss auf die Tracht des 10. Jhr. n. Chr. Durch Trachtfunde aus drei jütischen Gräbern	358
<i>Gad Rausing</i> : Fanns ren i Skotland under vikingatid?	359
On the question of Reindeer in Scotland in postglacial times	361
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1988 og 89</i>	365

Grønlund

En høj med kammergrav og andre grave fra bronzealderen

Af Orla Madsen

I det kuperede terræn mellem den gamle stationby Østbirk og nabolandsbyen Vestbirk findes en mindre gruppe overpløjede gravhøje. Horsens historiske Museum udgravede i sommeren 1988 den vestligste af disse (1). Højen viste sig at være endog meget velbevaret med fire klart adskilte faser og flere mere eller mindre velbevarede grave. Hovedresultaterne af udgravningerne skal her fremlægges, idet hovedvægten dog vil blive lagt på den næstnyeste grav i komplekset: en kammergrav fra ældre bronzealder. De øvrige grave og højfaser vil blive gennemgået mere summarisk.

Forud for udgravningen fremtrådte højen som en ca 1 m høj kuplet forhøjning med en diameter på 25-30 m. Højen lå i markskellet mellem gårdene Kristinelyst og Grønlund (2). Indenfor højområdet var der pløjet større og mindre sten op – de fleste dog langs randen.

Teknik

Ved udgravningen afroddes pløjelaget med gravemaskine (3). Derefter afgravedes 10-20 cm af højfladen, således at stenkonstruktioner af enhver art fremstod klart. På steder hvor mulighederne for stratigrafiske iagttagelser var størst udlagdes et antal 30 cm brede balke.

Formålet med den grundige afrensning var dels, at det relativt velbevarede anlæg skulle præsenteres bedst muligt, dels at tegning og opmåling skulle foretages med en ny teknik. Efter at målesystemet var udlagt og markeret med 20x20 cm store hvide kvadrater med et stort kryds for hver fem meter i målesystemets fire hovedakser, blev den afrensede flade fotograferet fra jagerfly (4). Resultatet ses af fotoet på fig. 1, der i stærkt forstørret udgave blev lagt til grund for en fladetegning af højen. Luftfototeknikken har vist sig endog meget anvendelig ved anlæg af denne art. Teknikken er fuldt ud ligeså præcis som de traditionelle opmålingsteknikker, hvor højfladen tegnes på stedet. Desuden er denne nye dokumentationsform ressourcebesparende, både hvad økonomi, mandskab og tid angår.

Som det fremgår af luftfotoet bestod højen af flere faser (jvf. fig 2). Disse vil her blive beskrevet med udgangspunkt i den ældste høj.

De ældste højfaser – høj I og II

Den ældste høj (høj I), der fandtes nordligt i komplekset (fig. 1,2 og 3), er et røselignende anlæg, opbygget af et 20-30 cm tykt løst tørvelag, hvorover der fandtes en massiv stenpakning af 2-3 lag sten i størrelserne nævestore til 1x1 m. Røsens centrale og sydlige område er sandsynligvis fjernet i nyere tid (5).

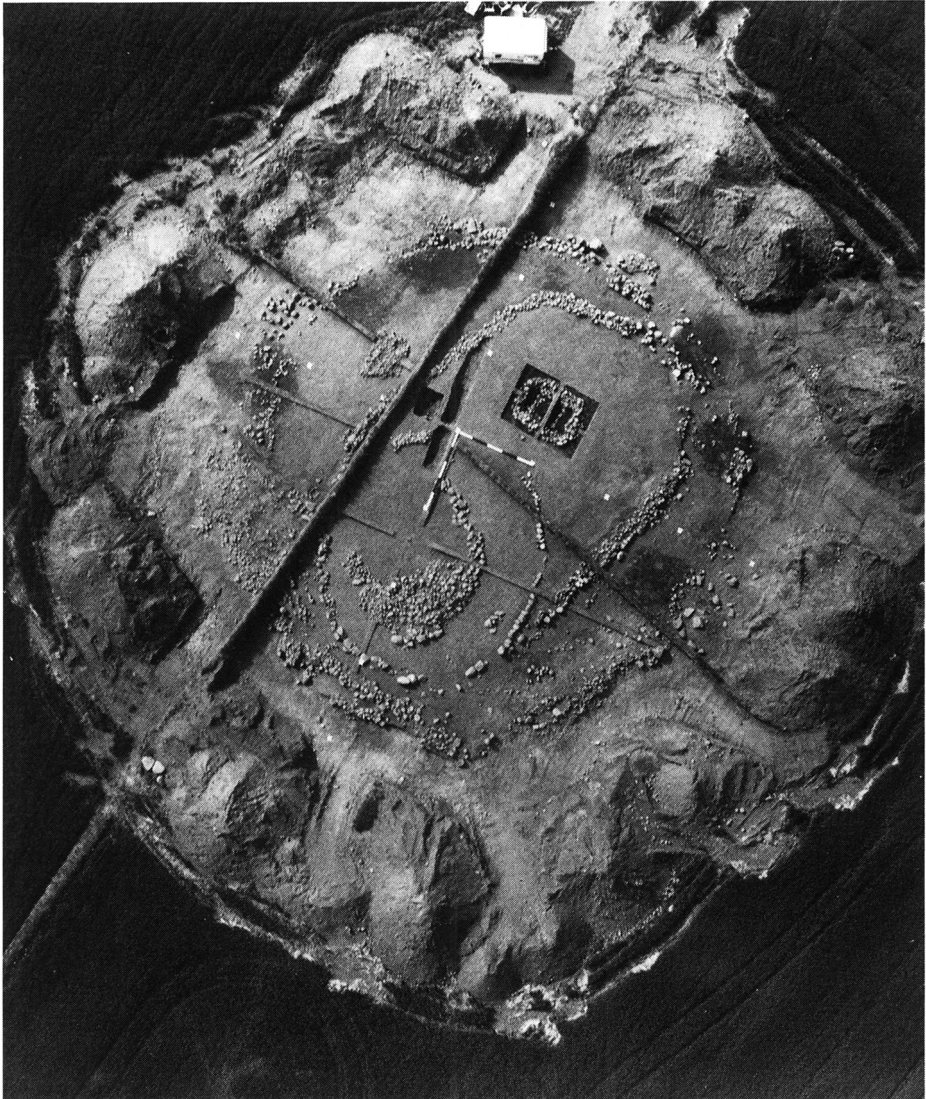

Fig. 1: Luftfoto af den afrensede højflade: Foto: Eskadrille 729, Flyvestation Karup.

Aerial photo of the exposed mound-surface. Photo: Eskadrille 729, Flight Station Karup.

Høj II, der var anlagt koncentrisk omkring høj I, var ca 16 m i diameter. Den var opbygget af tørv, som i de centrale områder var bevaret i op til 80 cm's tykkelse. Højfylden var mange steder temmelig hård og stenet. Højen omkransedes af en enkelt række lodretstående sten op til 0,5 m høje. Ovenpå disse lå en række mere eller mindre runde og generelt mindre sten. Ca. 1 m indenfor højens randstenskæde lå mod sydøst et 2,7 m langt fragment af en cirkulær ca. 75 cm bred stenlægning af nævestore sten udlagt i et vand-

Fig. 2: Udtegning af luftfoto med højfaser og gravanlæg markeret.
Drawing from aerial photo with mound-phases and grave-structures marked.

Fig. 3: Den afrensede højflade set fra nord. I billedets mellemgrund høj I med den omgivende høj II.
The exposed mound-surface seen from the north. In the centre-ground of the picture, mound I with the surrounding mound II.

Fig. 4: Fuldgrebsdolken in situ i grav A9,1.
Long-handled dagger in situ in grave A9,1.

ret lag. Det er uvist om denne stenrække har ligget tilbagetrukket ovenpå høj II, som en del af denne høj, eller om den evt. stammer fra en bortpløjet høj ovenpå høj I og II.

Midt i høj I og II fandtes to grave. De var begge forstyrrede, men kunne dog med rimelig sikkerhed henføres til hver sin højfase. Ældst var sporene efter en godt og vel 2 m lang NV-SØ orienteret bulkistegrav (A9,1) (6). Gravens eneste genstand, en 30,7 cm lang fuldgrebsdolk fandtes i fire stykker ca. 1 m fra gravens nordvestlige ende (fig. 4 og 5). Dolkfragmenterne var spredt over et større område. Det længste stykke, grebenden, stod lodret med fæstet nedad og bladet op. Dolkstykkerne lå på nogle store sten, som sandsynligvis har fungeret som støtte for bulkisten. Midt i gravområdet, dog i noget dybere niveau fandtes en ildslagningssten; det er usikkert om denne hører til A9,1, en yngre grav, eller den evt. er tilfældigt tilkommet.

Fig. 5: Fuldgrebsdolken fra grav A9,1 efter konservering.
Long-handled dagger from grave A9,1 after conservation.

Endnu en grav (A9,2) var gravet ned gennem A9,1's nordre langside og lå næsten parallelt med denne. Denne grav var ligeledes vanskelig at følge, både i flade og snit, men har muligvis også været en bulkiste. Midt i graven fandtes et 3,6 cm langt bronzefragment, sandsynligvis fra en arming.

Alt taler for, at grav A9,1 tilhører højfase I og dermed er den ældste grav på stedet. Graven kan ved bronzedolken dateres til periode I af ældre bronzealder (7). Den yngre grav A9,2 kan derimod ikke stratigrafisk tilknyttes en højfase, men da den helt klart er yngre end A9,1, er det dog sandsynligt, at den hører til højfase II. Bronzefragmentet muliggør imidlertid ikke en præcis datering af graven.

Høj III

Høj III var anlagt op til de ældre højes sydside (fig 6). Højene havde således fælles randstenskæde mod nord, medens resten af den aflange eller snarere ellipseformede 27-28 m lange og 16-18 m brede høj var omkranset af en kraftig randstenskæde. Denne var opbygget med store på højkant stillede sten, og bagved og ovenpå disse var en tæt pakning af næve- til hovedstore sten. Højfylden i høj III bestod af skråtstillede tørv med vegetationssiden nedad. Tørvenes struktur var i denne høj mere markant end i de øvrige. Fylden var desuden langt blødere og næsten stenfri.

Grav A1 lå i midteraksen af højens sydlige del. Graven viste sig som en rektangulær øst-vest vendt 4,5 m lang og 3,2 m bred stenramme med afrundede hjørner (fig. 7-8). Stenrammen, der var opbygget af 10-50 cm store sten, var næsten kompakt, dog var den sydlige side præget af sammensynkning grundet dyreaktivitet. Indenfor stenrammen fandtes højfyld som den omgivende.

Gravbunden lå i 50 cm's dybde og viste sig som en ca. 1 cm tyk sammenhængende flade med træspor (fig. 8) (8), som var dækket af et tyndt gråt sandlag. Træsperene, der varierede i karakter fra porøse rødlig eller rød-gule (den største del), til sorte næsten barkagtige spor, fandtes kun indenfor en stenramme, lagt af en enkelt række flade sten, de fleste i størrelsen 40-50 cm. Mod vest afgrænsedes træsporene af fire store sten, mod øst ligeledes af fire store sten og enkelte mindre, mens der ved langsiderne var to sten i hver side. Stenenes øvre flade lå alle i samme niveau. Det indrammede gravrum, var ca. 1 m bredt og 1,3 m langt og træsporenes forløb i såvel flade som tværsnit tyder på, at det har indeholdt en plankekiste.

Af den gravlagte var intet bevaret. Derimod fandtes en gruppe oldsager i gravens vestende ca. 10 cm fra gavlen. Mod syd lå en 14 cm lang flintdolke med butslidt fæsteende (ildsten) (fig. 9), og ovenpå denne noget meget dårligt bevaret bronze. At dømme efter røntgenfotos af det præparat, som oldsagerne blev optaget i, drejede det sig dels om en lille ragekniv med oprullet greb (9), dels om fragmenter af ganske tynd ikke nærmere bestem-

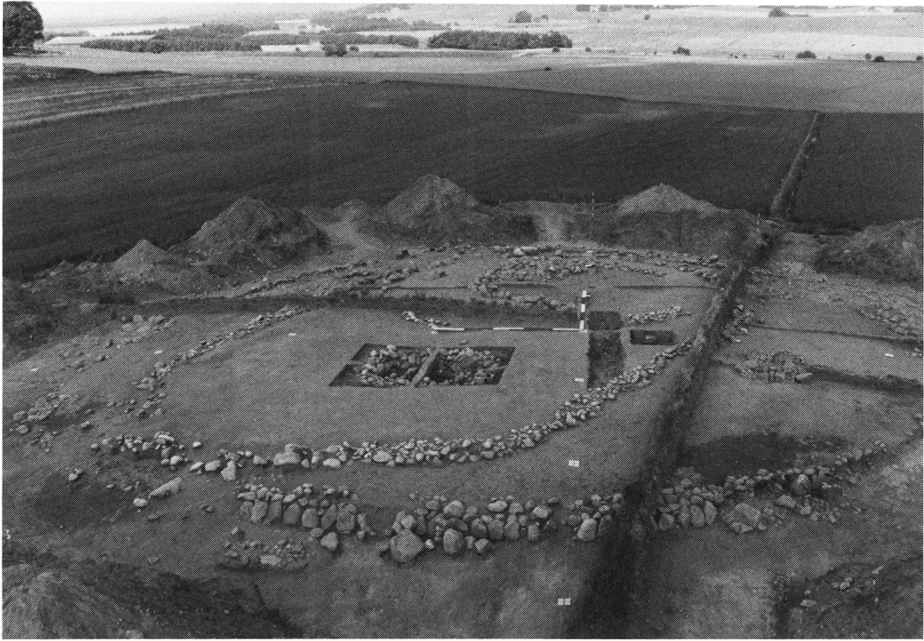

Fig. 6: Højkomplekset set fra syd. Grav A1 ses midt i billedet.
The mound complex seen from the south. Grave A1 can be seen in the centre of the picture.

Fig. 7: Grav A1 frilagt. Set fra vest.
Grave A1 exposed. Seen from the west.

Fig. 8: Plan af grav A1. Kistesporernes udbredelse er markeret med raster og den underliggende kammerkonstruktions inderside optegnet.

Plan of grave A1. The distribution of the traces of the coffin is indicated with shading and the inner contour of the chamber-construction beneath is outlined.

melig bronzetråd. Ca. 30 cm nord for disse oldsager fandtes en bronzedolk med forholdsvis velbevaret træskede. Dolken, som var meget dårligt bevareret, er udtegnet efter et røntgenbillede på fig. 10. Det drejer sig om en grebpladedolk med to nitter i grebpladen. Ragekniven og dolken daterer grav A1 til periode II af ældre bronzealder.

Umiddelbart under kistens bund var undergrunden, hvorimod der i hjørnerne udenfor det stenindrammede kisteområde var store fyldskifter. Efter at den ydre stenramme var fjernet fremkom sporene af et rektangulært ca. 3,5x2,3 m stort anlæg, som uden tvivl repræsenterer fundamentsporene til et kraftigt stolpe- og plankebygget kammer (fig. 11-12). Anlægget bestod af fire regulære stenforede stolpehuller; et i hvert hjørne og mellem disse en ca 20 cm bred grøft, som ved gavlene fortsatte uden om stolpehullerne.

Grøften mellem stolpehullerne indeholdt enkelte sten, men var ellers opfyldt af mørkebrun homogen muld af samme art, som den der fandtes i

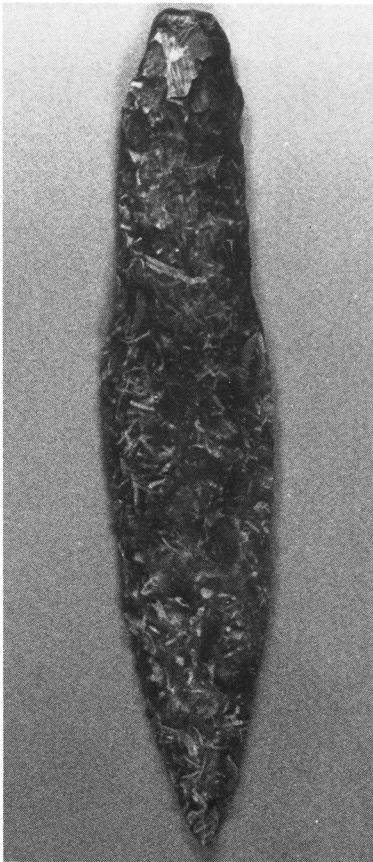

Fig. 9: Flintdolk/ildsten fra grav A1.
Flint dagger/crozle from grave A1.

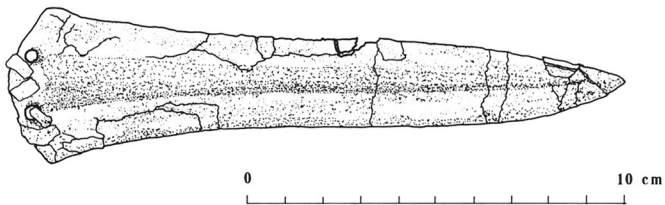

Fig. 10: Bronzedolken fra grav A1. Udtegnet efter røntgenfoto.
Bronze dagger from grave A1. Drawn from X-ray photo.

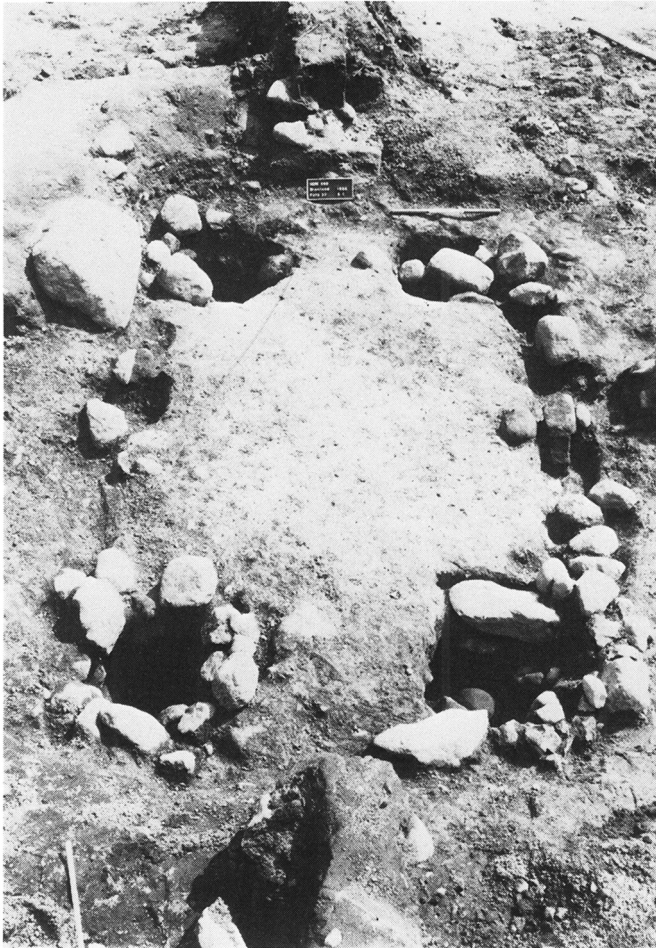

Fig. 11: Kammerkonstruktionen i grav A1 under udgravning. Set fra vest.

Chamber construction in grave A1 during excavation. Seen from the west.

stenrammen rundt om graven. Den 10-15 cm dybe grøft var i tværsnit uregelmæssig v- eller u-formet.

Stolpehullerne var fuldstændig ensartet opbygget. De var indvendigt forede med sten fra små tætningskærver op til sten på 40x40 cm. Stenene omkransede et stenfrit område med en øvre diameter på 40-50 cm (10). I tværsnit var stolpehullerne koniske med en diameter på 30-35 cm ved bunden. Dybden var i alle fire huller 60-70 cm. Fylden var meget hård homogen mørkebrun muld af en lidt mørkere karakter end fylden i grøften.

Selvom både grøft og stolpehuller blev snittet på alle tænkelige måder, var der hverken i flade eller tværsnit spor af tømmer. Da træspor ellers var relativt velbevaret i selve graven, burde disse også have været tilstede i kammeret omkring graven. Dette tyder på, at hele tømmerkonstruktionen, dvs. hjørnestolper og vægge, er blevet fjernet ved optagning. En evt. afbrænding var der nemlig ikke spor af, og den faste homogene fyld tyder på,

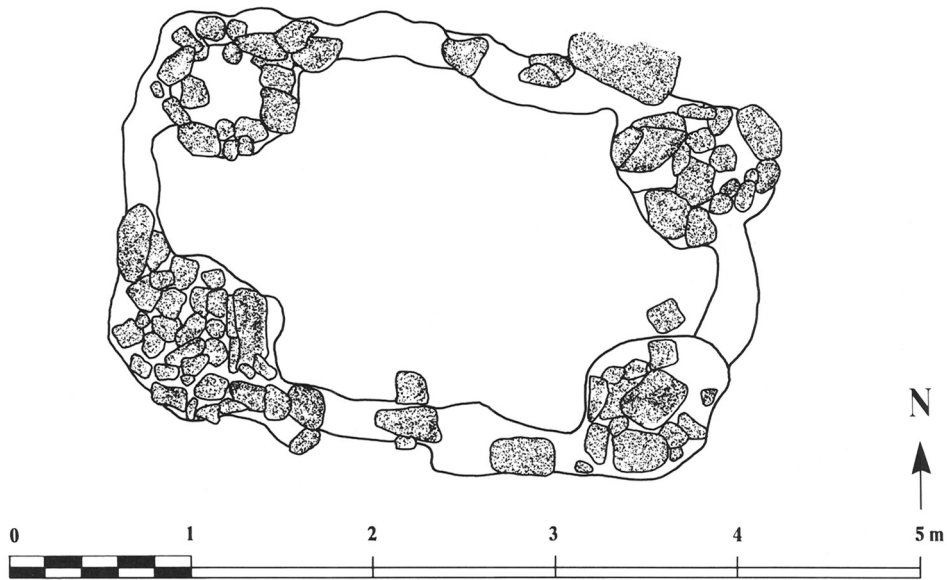

Fig. 12: Plan af kammeret i grav A1.

Plan of chamber in grave A1.

at optagningen formodentlig er sket relativt kort tid efter anlæggets opførelse.

Af højprofilerne ind mod grav A1 fremgik, at først opførtes kammergraven, hvorefter højen rejstes omkring og over den. Undergrundsmaterialet fra stolpehullerne og grøften fandtes nemlig i bunden af højfylden rundt om anlægget.

Skal vi kort forsøge at rekonstruere kammergraven fås en kraftig bygning, hvor et formodentlig fladt tag har været båret af de fire svære hjørnestolper. Mellem disse og udenom dem har stået en væg, antagelig rejst af vandrette eller lodrette planker/brædder. Kammergravens sider har været støttet af den kraftige stenramme hele vejen rundt. Inde i kammeret var den døde gravlagt i en kort plankekiste, hvis sider støttedes af en enkelt række flade sten.

Yngste høj (høj IV)

Grønlundkomplekssets yngste høj omkransede de tre ældre med en diameter på 32-34 m (fig. 1-2, 13). Den var opbygget af mere heterogen og mindre tørveholdig jord end de ældre høje, og i fylden fandtes en del undergrundsmateriale og mange små sten. Hele vejen rundt, dog nu kun bevaret mod syd og nord, afgrænsedes højen af en regelmæssig randstenskæde, opbygget på den gamle overflade af ca. 50 cm høje, 30-40 cm brede

Fig. 13: Højkomplekset set fra øst.

Mound complex seen from the east.

kampesten. Stenene var stillet på højkant med den fladeste side udad. Enkelte af randstenene var understøttet af mindre, flade sten. Over og bag de store randsten fandtes et ca. 1 m bredt fladt bælte af hovedstore og større sten.

Grav A2, der lå østligt på højen i samme lyse fyld, som den yngste høj var opbygget af, kan med rimelig sikkerhed henføres til denne yngste højfase. Graven viste sig som en lidt uregelmæssig NNØ-SSV orienteret 3,8 m lang og 2 m bred stendynge (fig. 14). I 10-20 cm's dybde fremkom en nogenlunde regelmæssig stenramme opbygget af en række ca. 0,6 cm lange sten. Stenrammen omkransede en 2,8 m lang og 0,6 m bred hulning. Midt i denne fandtes en større koncentration af brændte knogler (11), samt en velbevaret grebpladedolk af bronze (fig. 15). Mellem stenene fandtes endvidere en ildsten, en fladehugget pilespids, enkelte andre bearbejdede stykker flint og spredte brændte knogler. Det er dog højst usikkert om flintgenstandene hører til gravinventaret. Mest taler for, at de er tilfældigt indkommet, medens bronzedolken og den store koncentration af brændte knogler helt klart hører til udstyret.

Dolken daterer graven til periode IV af yngre bronzealder og gravtypen kan bedst karakteriseres som en mandslang brændtbenskiste; en af over-

Fig. 14: Grav A2 frilagt i fladen. Set fra syd.

Grave A2 horizontally exposed. Seen from the south.

gangsformerne mellem ældre bronzealders jordfæstegrave og yngre bronzealders urnegrave. Der var ikke i forbindelse med knoglerne spor af en organisk beholder af nogen art, men en sådan kan selvfølgelig oprindelig have været til stede. En bulkiste har der dog næppe været tale om; den ville have efterladt sig tydeligere spor. Selvom A2 sandsynligvis er årsagen til at høj IV blev bygget, kan det dog ikke udelukkes, at der også har været en yngre grav centralt ovenpå de ældre høje. En sådan ville forlængst være fjernet.

Øvrige anlæg

Ved udgravningen undersøgte en række anlæg, som dels ikke kunne tolkes, dels ikke sættes i direkte relation til højfaserne. A3 (fig. 2), en gruppe store sten, i fladen meget lig lejret til en bulkiste, undersøgte på høj IV's flade ud for høj II og III's nordøstside. Anlægget lå umiddelbart under pløjelaget. Der konstateredes hverken oldsager eller kistespor. Derimod fandtes i anlæggets østende og lidt udenfor den en mængde hestetænder. Det sandsynligste er, at en eller anden form for ofring af heste eller dele af heste har fundet sted her.

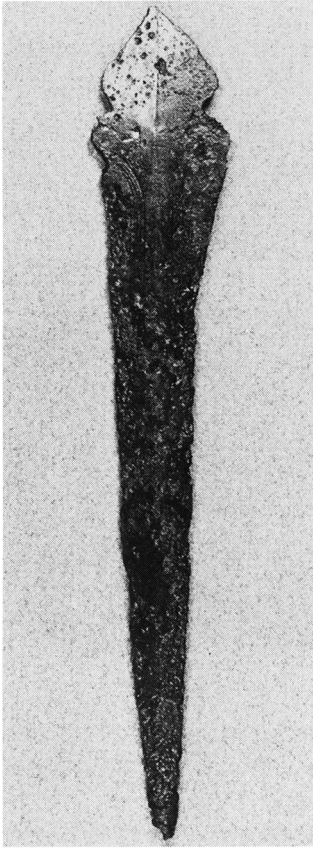

Fig. 15: Bronzedolken fra grav A2.

Bronze dagger from grave A2.

Da højen var relativt velbevaret kunne det forventes, at indtil flere urnegrave kunne findes. Dette var ikke tilfældet. Bortset fra den mandslange brændtbenskiste (A2) i høj IV, var der kun usikre spor efter endnu en brandgrav. Denne lå ovenpå høj II og bestod af en 5 cm dyb nedgravning med askeblandet jord og ganske få brændte knogler.

Under højene fremkom en række anlæg i form af grubelignende nedgravninger og enkelte stolpehuller. Ingen af anlæggene kunne dateres, sammensættes til større konstruktioner, eller tolkes. Anlæggene var især hyppige under høj I og II.

I forbindelse med afgravningen af højfylden fandtes en del oldsager. Det drejer sig især om flint i form af uregelmæssige afslag, forarbejdede og færdiggjorte fladehuggede pilespidser, en enkelt flintøkse og et fragment af en fladehugget dolk. Keramik af dolktids- og ældre bronzealder karakter fandtes også i store mængder. Et par skår med snoreornamentik er dog sandsynligvis fra et lille enkeltgravsbæger. Nordøstligt på høj III fandtes endvidere et fragment af spidsen af en tutuli eller bælteplade af bronze.

Stykket lå i højfyld som det øvrige løsfundne oldsagsmateriale, hvilket tyder på, at den er tilfældigt indkommet sammen med højfylden. Endelig fandtes også i højfylden og mellem høj IV's randsten to nævestore sten med skålformede fordybninger.

Selvom det ikke er ualmindeligt at finde oldsager i højenes fyld synes mængderne store i Grønlund. En del af højfylden kan derfor stamme fra gamle bopladsområder i nærheden.

Konklusion

Højkomplekset ved Grønlund tager sin begyndelse, da bulkistegrav A9,1 anlægges på toppen af en mindre bakke. Trods forstyrrelser indeholdt denne grav en lang fuldgrebsdolk af bronze. Dolken er uornamenteret og efter røntgenbilleder at dømme støbt i ét stykke; den kan dateres til periode I af ældre bronzealder, og er som type forholdsvis sjælden i det danske materiale. Over grav A9,1 rejstes en rund, 10 m i diameter, røselignende høj.

Nogen tid efter høj I's anlæggelse udvides højen til alle sider og formodentlig i højden med en tørveopbygget, 16 m i diameter rund høj. Graven til denne højfase (høj II) kunne ikke med sikkerhed påvises, men det kan dreje sig om A9,2; en bulkistegrav ført ned gennem grav A9,1's nordside. Denne grav indeholdt et fragment af en armring, som ikke var tilstrækkeligt til en præcis datering. Hvis grav A9,2 hører til høj II kan den dateres til periode I eller II af ældre bronzealder, da den helt klart dels er yngre end A9,1, dels ældre end høj III.

Næste fase opstår, da grav A1 anlægges. Denne grav bygges på flad mark ca. 4 m syd for de to ældre høje. Grav A1 er af en sjælden, først for nylig erkendt, gravtype – en stolpe- og plankebygget kammergrav, hvor hovedkendetegnet er fire stenforede svære hjørnestolpehuller omgivet og forbundet af en i tværsnit u- eller v-formet væggrøft.

Grønlundkammeret, der var 3,5 m langt og 2,3 m bredt, orienteret øst-vest, var omgivet af en massiv 1 m bred stenramme, som oprindeligt må have støttet kammerets sider. Der var ikke spor af tømmer i stolpehuller og væggrøft. Fylden var i disse områder homogen og fast. Det tyder på, at kammeret er nedbrudt, endda for nogen tid siden. Hvor længe efter gravlæggelsen dette er sket, er uvist. Det kan således ikke afgøres, om nedtagningen er foretaget i forbindelse med gravlæggelsen, højopførelsen over graven, eller evt. noget senere uden sammenhæng med graven.

Midt i kammeret, omgivet af en enkelt stenrække, fandtes selve gravrummet i form af en lille 1,3 m lang og 1 m bred plankekiste. Gravgaverne: En bronzedolk, en ragekniv og en flintdolk/ildsten, der fandtes i to grupper ca 10 cm fra gravens vestende, daterer anlægget til periode II af ældre bronzealder.

Den meget korte kiste og oldsagernes beliggenhed er besynderlig; den ringe længde kunne antyde, at den døde var et barn, da udstrakt rygleje er den almindelige begravelsesform i ældre bronzealder. Selvom der ikke var spor bevaret af den døde modsiges en sådan aldersbestemmelse dog af gravgaverne, idet ragekniven antyder, at individet var voksent. Det mest sandsynlige er derfor, at den døde var en voksen person, snarest en mand.

Kistens ringe længde og gravgavernes placering taler for, at den døde blev begravet anderledes end normalt. En placering af liget, siddende i gravens vestende, med bronzedolken ved venstre side og de øvrige genstande ved højre side og benene vendt mod øst, kunne forklare både kistelængde og oldsagernes placering. Dette er blot en teori, som ikke kan bevises i det foreliggende tilfælde. Der er således også andre mulige forklaringer på gravlængden og oldsagernes placering. F.eks. kunne den døde have været parteret ved gravlæggelsen, eller måske har der slet ikke været noget lig, således at graven snarere skal opfattes som et kenotaf.

Kort tid efter at kammergraven var bygget, rejstes høj III over den. Høj III, der var tørveopbygget, ellipseformet ca 28 m lang og 16 m bred, må i rejst form sammen med høj I og II have dannet en langhøj. Om den eventuelt har haft sadelform, dvs. med to kupler, eller den har haft en plan overflade er uvist.

Høj IV repræsenterer den yngste højfase, som med en diameter på 32 m omkransede de ældre høje. Den var som de ældre høje tørveopbygget, men med langt mere heterogen og undergrundsholdig fyld. Grav A2, en mandslang brændtbenskiste, var sandsynligvis anledningen til højjudvidelsen. Foruden de brændte knogler af en kvinde indeholdt graven en grebpladedolk, som daterer anlægget til periode IV af yngre bronzealder.

Kammergrave

Samtidig med de klassiske bulkistegrave og spinklere plankekister anlægges ca. midt i ældre bronzealder en formodentlig lille gruppe grave, som ved deres størrelse og form bedst kan betegnes som kammergrave. Så vidt vides kendes til dato kun fem eksempler på disse grave i Danmark.

Selvom gravenes opbygning ikke er helt ens, kan de dog opfattes som en fælles gravtype, som kan inddeles i to grupper: Kammergrave med hjørnestolper og kammergrave uden hjørnestolper. Fælles for begge grupper er plankebyggede kraftige vægge eller en væggrøft til en sådan.

Kammergrave med hjørnestolper kendes fra tre gravfund, Herslev (12), Vejrup (13) og Grønlund grav A1.

Herslev-kammeret bestod af fire fra gavlende indrykkede hjørnestolpehuller omgivet af en 15-20 cm bred og 20-30 cm dyb væggrøft (fig. 16). Kammeret var øst-vest vendt 3,0x1,0 m stort. I væggrøften fandtes tydelige spor af tætstillede 20-40 cm lange og 5 cm brede lodretstående planker.

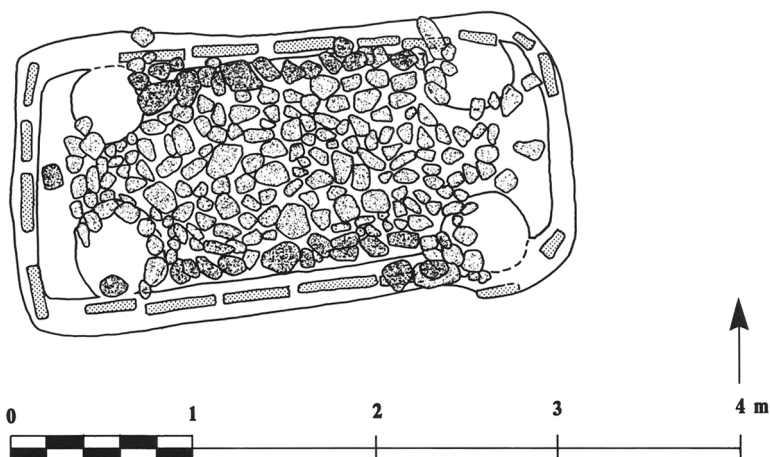

Fig. 16: Kammergraven fra Herslev. Plankesporene er markeret med raster. (Tegning: Søren Gottfred Petersen efter Lone Hvass.)

The chamber-grave from Herslev. The traces of the planks are shaded. (Drawing Søren Gottfred Petersen after Lone Hvass).

Selve gravlejet fandtes i form af en regulær 2,6x0,8 m stor stenlægning, som klart respekterede såvel stolpehuller som væggrøft. Herslev-kammergraven, der var centralgrav i en 24 m i diameter stor høj, indeholdt ingen oldsager.

Herslev-kammeret står Grønlund grav A1 meget nær. Således er selve konstruktionen med de svære formodentlig tagbærende hjørnestolper og den hele vejen rundt omgivende væggrøft ens for begge anlæg. Der er dog også klare forskelle. Således mangler Herslev den svære stenkonstruktion i såvel stolpehuller, som stempakningen omkring kammeret, mens det næsten stenfri og meget korte gravleje i Grønlund-kammeret modsvarer af et stenlagt, meget langt gravleje i Herslev-kammeret. Også ved de indrykkede hjørnestolper ses forskelle mellem de to kamre.

Kammergraven fra Vejrup slutter sig trods en lidt anderledes opbygning nært til de to ovenfor anførte anlæg (fig. 17). Vejrup kammeret var kvadratisk ca. 2x2 m stort. I de to nordlige hjørner fandtes to cirkulære stolpehuller med stolpespor, medens de sydlige stolpehuller var aflange, sandsynligvis fordi de hver havde indeholdt to tætstillede stolper. Der var ikke væggrøft udenom stolperne, men der var spor efter en lodretstående planke mellem de østlige stolper. Det vides ikke, om der også havde været planker mod nord og vest, da anlægget her var forstyrret af dyregange. Mod syd derimod synes bygningen at have stået åben. Vejrup graven kunne ved et relativt rigt indventar dateres til periode II af ældre bronzealder. Kammeret var centralgrav i en i diameter 20-21 m stor høj.

Selvom Vejrupgravens grundplan afviger en del fra Grønlund- og Herslevgravene, er lighederne dog så store, at også denne grav må betegnes

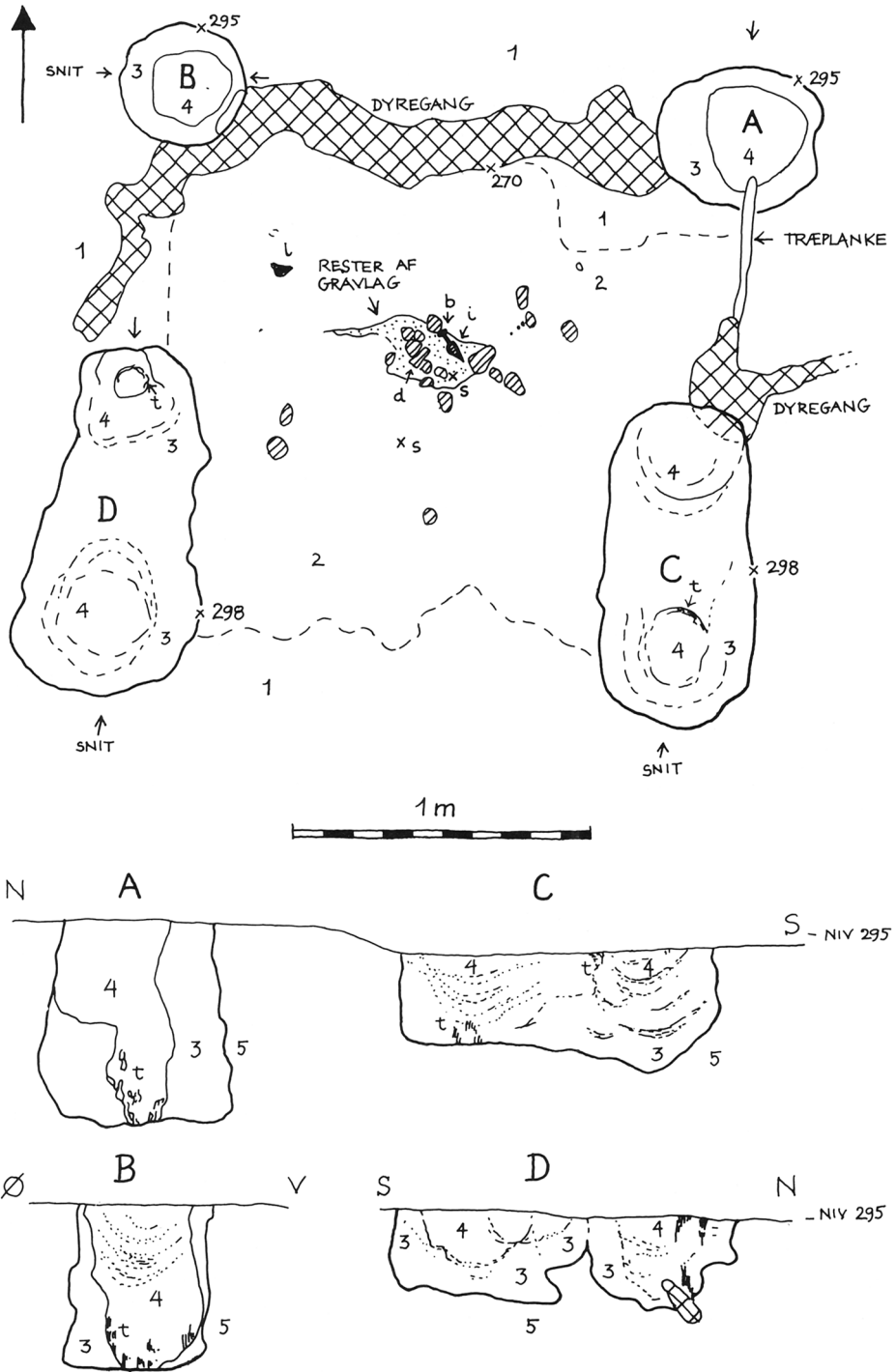

Fig. 17: Kammergraven fra Vejrup. Efter Antikvariske studier bd. III 1977 fig. 4, s. 58.

The chamber-grave from Vejrup. After Antikvariske studier vol. III 1977 fig. 4, p. 58.

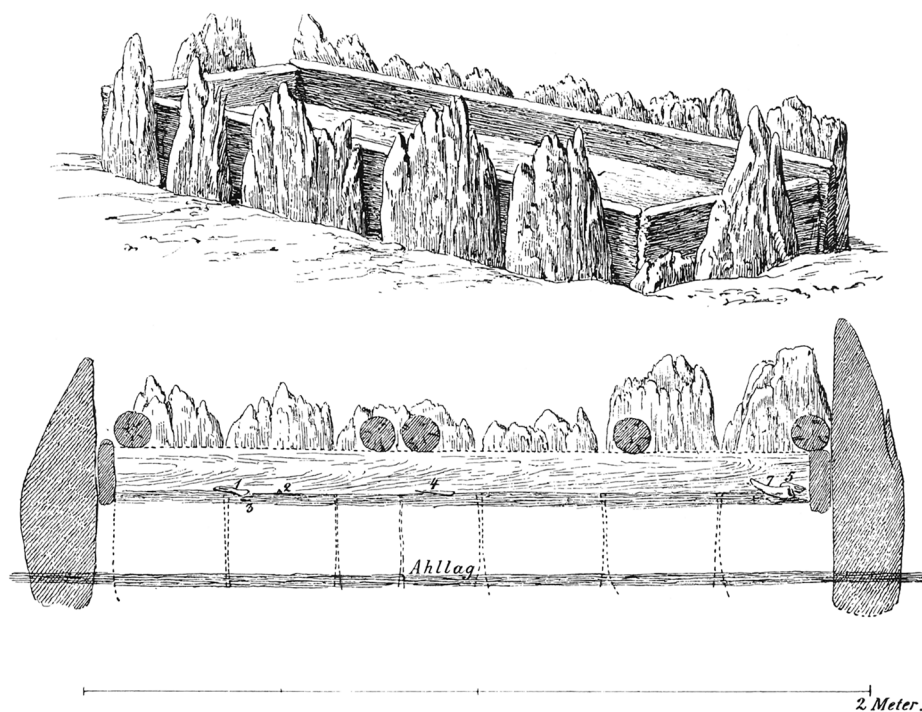

Fig. 18: Kammergraven fra Bredhøj. Efter Boye, V.: 1896: Egekistefund fra Bronzealderen i Danmark 1896 s. 27.

The chamber-grave from Bredhøj. After Boye, V.: 1896: Egekistefund fra Bronzealderen i Danmark 1896. p. 27.

som en variant af gravtypen. Hjørnestolpehullerne har her været forbundet af planker uden nogen egentlig væggrøft. Påfaldene er de dobbelte stolpesæt mod syd, mellem hvilke bygningen synes at have stået åben. Det er uvist hvordan denne særlige konstruktion skal forklares.

Kammergrave uden hjørnestolpehuller kendes i to tilfælde, Bredhøj grav B (14) og Ebeltoft Fægehavn (15). Gravene af denne type synes spinklere og er muligvis en mellemform mellem de mere almindelige plankekister og de svære kamre med hjørnestolper.

Ved Bredhøj graven var en 2,3 m lang og 0,8 m bred fuldt bevaret plankekiste omgivet og holdt på plads af 14 udspaltede egetræsflager (fig. 18). Disse flager synes efter tværsnittegningen at dømmes at have stået i en form for væggrøft. Udgraveren mener at flagerne har været ca 1 m høje og at taget eller kisterummet har været dækket af birkebark. Det forholdsvis rige gravgods placerer graven i bronzealderens 2. periode.

Graven fra Ebeltoft Fægehavn er meget lig Bredhøj-anlægget (fig. 19). I en høj med en diameter på 14 m fandtes et 2,5x1,4 m stort øst-vest vendt

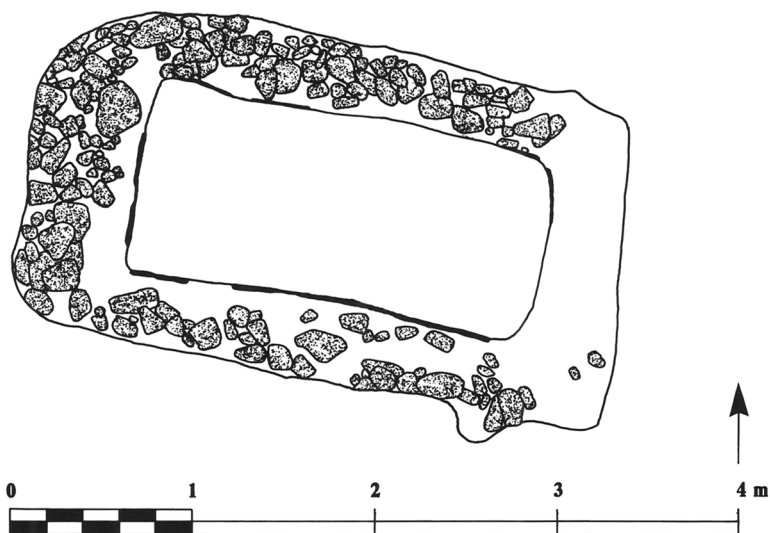

Fig. 19: Kammergraven fra Ebeltoft Færgehavn. Plankesporene fremhævet med sort. (Tegning: Søren Gottfred Petersen efter Pauline Asingh.)

The chamber-grave from Ebeltoft Færgehavn. the traces of the planks outlined in black. (Drawing Søren Gottfred Petersen after Pauline Asingh).

gravleje omgivet af en 0,5 m bred og 0,5 m dyb grøft, opfyldt med sten og store mængder ral. I grøftens sider var der ind mod gravlejet spor af tætstillede planker, som må have udgjort siderne i kammeret. Graven indeholdt fragmenter af en bøjlenål, som udgraveren med lidt forsigtighed daterer til midten af ældre bronzealder (16).

Kammergravene synes sjældne. Konstruktionsmæssigt drejer det sig om grave, som er svære at overse, hvorfor det ringe antal næppe skyldes, at grave af denne type er overset ved ældre undersøgelser. De kendte grave kan næsten uden undtagelse dateres til periode II af ældre bronzealder. Kammergravene er således sjældne tilfælde i et gravbillede domineret af bulkister og spinklere plankekister. Det er ikke med det lille materiale muligt at forklare, hvorfor en efter alt at dømme meget lille del af befolkningen begravedes anderledes end hovedparten.

NOTER

- 1) Det drejer sig om sb.nr. 128 Østbirk sogn, Voer herred, Skanderborg amt. Sagen bærer journal nr. HOM 282. Udgravningerne finansieredes af Rigsantikvaren og Horsens Museum. I forbindelse med udgravningerne skal lodsejerne Preben Taaning Jacobsen og Johnna Tjørnelund takkes for deres store forståelse og interesse for undersøgelserne. Undersøgelserne blev ledet af forf. bistået af Mariann Hahn Thomsen, Gitte Kjeldsen, Christian Olsen, Søren Gottfred Petersen, Francis McGreesh og Arne Mikkelsen samt en amatørarkæologigruppe fra Hedensted-Løsning aftenskole. Alle takkes for en god indsats.

- 2) Grønlund-højen er et typisk eksempel på hvordan landbrugets mekanisering har influeret på bevaringen af vore oldtidsminder. Højens østlige trediedel lå under Kristinelyst; en ret stor gård, hvor mekaniseringen er foretaget tidligere og mere effektivt end på den noget mindre Grønlund. Som følge deraf var højens østlige del næsten ødelagt og grav A2, som fandtes her, var kun få centimeter fra total destruktio.
- 3) I 1987 blev der foretaget en koteopmåling og en større prøvegravning som skulle klarlægge højens bevaringstilstand og kompleksitet.
- 4) Fotoeskadrillen på Flyvestation Karup takkes for deres interesse og store hjælp i forbindelse med forsøget.
- 5) Fylden var her omrodet og iblandet undergrundsmateriale. I området fandtes to stykker tekstil, som af Horsens Museums tekstilkyndige sekretær Lisbeth Green venligst er bestemt som moderne.
- 6) Trækul fra kisten i A9,1 er venligst bestemt af mus.inspk. Claus Malmros NM VIII som værende af løn, formodentlig spids-løn (*Acer cf. platanoides*).
- 7) Danske Oldsager bd. III 1952 nr. 19.
- 8) Prøver af dette lag er forsøgt bestemt af Claus Malmros, men træet var for nedbrudt til bestemmelse.
- 9) Sandsynligvis som Danske Oldsager bind III nr. 118.
- 10) Stenpakningerne var nogle steder lidt sammenskredne, men hovedindtrykket var det samme i de fire huller.
- 11) Venligst bestemt af tandlæge Verner Alexandersen, Antropologisk Laboratorium, Kbh., som værende af juvenil-adult kvinde.
- 12) Sb. nr. 8, Herslev sogn, Elbo herred, Vejle amt. Herslev graven undersøgt i 1986 af Vejle Kulturhistoriske Museum. Sagen bærer journalnr. VKM M 1276. Anlægget er tidligere publiceret i Skalk nr. 6, 1987 s. 9-11. Udgraverne mus.inspk. Lone og Steen Hvass takkes for tilladelsen til at medtage graven her.
- 13) Vejrup graven er publiceret af M. Watt: En bronzealderhøj og tuegrave ved Vejrup, Ringkøbing amt. *Antikvariske studier* 3, 1979, s. 55-60.
- 14) Publiceret af Boye, V.: Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark. 1896, s. 24 ff.
- 15) Anlægget er undersøgt af Ebeltoft Museum i 1988. Sagen bærer journalnr. EBM 43. Lederen af undersøgelsen cand. phil. Pauline Asingh takkes for tilladelsen til at publicere graven.
- 16) Venligst meddelt af Pauline Asingh.

SUMMARY

A mound with a chamber-grave and other graves from the Bronze Age at Grønlund

In 1988 Horsens Museum excavated a relatively well-preserved mound-complex at Østbirk in eastern Jutland (figs. 2, 3). During the excavation a new measuring technique was used – i.e. using photographs of the scraped mound surface taken from a fighter plane (4) (fig. 1).

The mound complex encompassed four phases (fig. 2). The oldest mound (mound I) was found on the north of the complex (figs. 1, 2, 3). the structure looked like a heap of stones with a diameter of 10 m. Large parts of the stone arrangement in the central and southern parts had been removed, probably in recent times (5).

Mound II, which was constructed of peat, was laid out concentrically around mound I, with a diameter of 16 m. The mound was encircled by a ring of large rim-stones.

In the centre of these two mounds were found two disturbed interment graves, A9,1 and A9,2; both were probably bole-coffin graves (6). A9,1 was probably the original reason for the construction of mound I. This grave contained a long-handled dagger of bronze (figs. 4+5). The dagger dates the grave to Period I of the early Bronze Age (7). Grave A9,2 was

dug down through the north side of A9,1, and was therefore clearly the later of the two. Apart from a small fragment of a bronze arm-ring this grave contained no artefacts. It is probable that this grave was the cause of the extension of the mound which comprised mound II.

Mound III was built against the south side of the two earlier mounds (fig. 6), so that the structure had common rim-stones to the north, while the rest of the almost ellipse-shaped mound, 27-28 m long and 16-18 m wide, was surrounded by a substantial independent ring of rim-stones. The reason for this extension of the mound was grave A1, which was situated in the southern part of the mound. The grave proved to be a rectangular stone frame, 4.5 m long and 3.2 m wide, east-west in axis, with rounded corners (figs. 7, 8). At a depth of about 50 cm the grave-area was found; it had been a small plank-coffin 1.3 m long and 1 m wide (8). There was no trace of the dead body, but at the west end of the grave, only 10 cm from the gable, a small group of artefacts was found, consisting of a bronze dagger in a wooden sheath (fig. 10), a razor (9), and a flat-carved flint-dagger/crozzle (fig. 9). The artefacts date the grave to period II of the early Bronze Age. When the stone frame around the grave area was removed, traces became visible of a 3.5 × 2.3 m structure which undoubtedly was the remains of the foundations of a major post-and-plank built chamber (figs. 11, 12). The structure consisted of four substantial stone-lined corner post-holes (10) and between them a ditch, ca. 20 cm wide, which continued at the gables round the outer sides of the post-holes. There was no trace of wood in the structure, but instead there was firm and homogeneous mould-fill, which indicates that the building was taken down a relatively short time after it had been erected.

The latest of the mounds on the site, mound IV (fig. 13), encompassed the three older ones, with a diameter of 32-34 m. The mound was built of peat and surrounded by a substantial ring of rim-stones. Grave A2 can with reasonable certainty be associated with this mound-phase. The grave, a full adult-length »burnt-bone-coffin« (fig. 14), contained the burnt bones of a woman (11) and a hiltplate dagger of bronze (fig. 15). The grave-type and the dagger date the grave to period IV of the late Bronze Age. The chamber-grave A1 in mound III is by far the most interesting of the structures. Chamber-graves of this type only recently became known and belong to a probably small group of graves (5 are known) from the middle of the early Bronze Age (period II).

The graves of this type can be split into two groups: on one hand, chamber-graves with sizable corner-posts, and on the other, chamber-graves without corner-posts. Common to the two types are traces of solid plank-built walls.

The chamber-graves with corner-posts have been found in three places: Herlev (12), Vejrup (13) and Grønlund A1. The Herslev (fig. 16) and Grønlund chambers are the most similar, while Vejrup (fig. 17) is considered to be a special type with double post-holes and possibly an opening to the south.

The chamber-graves without corner-posts are known from two cases: Bredhøj grave B (14) (fig. 18), and Ebeltoft Færgehavn (15+16) (fig. 19). These two graves are distinguished by substantial plank-built walls and can most accurately be described as an intermediate form between the solid post-built chambers and the less substantial plank coffins.

Chamber-graves are rare. Since this is a matter of structures which cannot easily be overlooked, the number found can be assumed to reflect fairly realistically their actual occurrence. Why an evidently very small minority of the population was buried in a different way from the majority cannot be determined from the small quantity of material available.

Orla Madsen

Horsens Historiske Museum

Tegning: Søren Gottfred Petersen

Oversættelse: Joan Davidson